

Az együttélés újratervezése

Kiállításoknak is lehet sorsuk, nem csupán könyveknek. Miként a 17. velencei építészeti biennálé magyar anyagának, amelyet Kovács Dániel művészettörténész vezetésével egy háromfős fiatal építészkollektíva állított össze. Magyarország képviselőjében a magyar pavilonba készült projektjük a szocialista korszak tizenkét jeles budapesti épületével foglalkozik. Csinált angol szóval, *Othernity* címen sajátos kelet-európai modernizmusukat mutatja be. Egyszersmind lehetséges jövőjüket, amelynek „újra kondicionálás”-ként aposztrofált felvázolására tizenkét építészirodát kértek fel – a volt keleti blokk mienkéhez hasonló sorsú országaiból. Annak idején ugyan írtunk róla, de nem lesz haszontalan visszatérni rá – több oknál fogva.

1. Formálisan azért, nehogy tévedésben hagyjuk az olvasót. 2020 tavaszán még úgy tudtuk és azt is írtuk, hogy augusztusban megnyílik a rendezvény. A pandémia azonban kifogott rajtunk. A járvány nemhogy lanyhult volna, Olaszországban váratlanul ismét felerősödött. A biennálét ezért el kellett halasztani. A 46 ország és 114 kiállító részvételével zajló rendezvény csak jókora késéssel, végül idén május 22-én nyitotta meg kapuit.

2. Vesztettünk ugyan egy évet, de gazdagabbak lettünk egy építészetileg is fontos, sőt alapvető felismeréssel. Ha eddig nem tudtuk volna, a világjárvány és annak kezelése egyértelművé tette: gondjainkon kizárólag nemzetek fölötti vagy inkább

közötti összefogással lehet segíteni. Vagyis ma még aktuálisabb a legjelentősebb nemzetközi építészeti seregszemle két évvel ezelőtt a *How will we live together* jegyében meghirdetett programja. Amelyet az esemény kurátora, a nagy tekintélyű Hashim Sarkis valamennyi résztvevőhöz szóló felhívása így indokolt: „Nem várhatunk többé a politikusokra a jobb jövő felé vezető úton. Miközben a politika továbbra is szétválaszt és elkülönít bennünket, az építészet nyelvén újfajta modelleket kell kidolgoznunk.” S amelyet a világhírű libanoni építész a verniszázs apropóján most ekképp kommentált: „Talán csak véletlen egybeesés, hogy a kérdést (Hogyan fogunk együtt élni?) mindössze pár hónappal a járvány kitörése előtt fogalmaztuk meg. Azonban vitathatatlan, hogy azok a globális problémák, amelyek fényében ez a kérdés megszületett [...] és amelyek indirekt módon a pandémia kialakulásához is hozzájárultak, csak még relevánsabbá és még inkább égetővé váltak.”

3. A halasztás számunkra – szűkebb pátriánkban – hasonlóképp intő tapasztalattal szolgált. A Ludwig Múzeum által meghirdetett nyilvános pályázaton a projekt nem mellesleg azzal nyerte el a velencei részvétel lehetőségét, hogy a szocialista közelmúlt építészeti emlékeivel való együttélés lehetőségeit boncolgatva szinte közvetlenül kapcsolódik a főkurátor által felvetett kérdéshez. Íme a tizenkét vizsgált objektum: Déli pályaudvar (1962, 1977); Dob

utcai trafóház (1965); OTP-lakóház (1967); OKISZ-székház (1973); Domus Áruház (1974); Újpalotai toronyház (1976); Planetárium (1977); Villamos Teherelosztó Központ (1979); Kelenföldi Városközpont (1979); XIII. kerületi pártház (1979); Kelenföldi református templom (1981); Újpesti Ady Endre Művelődési Ház (1986). Értékeik bemutatásán túl az Othernity vállalatában az érdemel megkülönböztetett figyelmet, hogy Magyarországon nem csupán a vizuális kultúrában járatlan publikum idegenkedik a közelmúlt (brutalistának is mondott) építészetétől. Az épített örökségre ennél is nagyobb – igazi – veszélyt az jelent, hogy a regnáló hatalom sem kíván együtt élni vele. A NER valószínűleg nagyvívásba kezdett az átkosnak titulált korszak még többé-kevésbé épen álló és felújítható objektumai között. Az idő, amelyet a pandémia kiközösített szokások menetéből, ez esetben is a program (a nagy egészhez igazodó részvállalás) relevanciáját igazolta. Nem én mondom ezt, pusztán megerősítem ez ügyben a legilletékesebb, Kovács Dániel szüntűgy friss fejleményekre reflektáló szavait: „Azt tapasztaljuk, hogy nemhogy a gondolkodás nem indult el ezeknek az épületeknek a jelenéről, a jövőjéről, de sok esetben [éppenséggel] ellenszenv él a társadalomban irántuk, ami talán az utóbbi években még erősödött is. Ezt bizonyos épületek sorsa mutatja.” Az imént felsorolt tizenkét rangos objektumból ugyanis ma már csak tíz létezik – kívánczik hozzá magyarázatképp, minthogy a budai várban az Elektromos teherelosztót, Újpesten a művelődési házat időközben elbontották.

4. A fentiekén túl közvetlen indokunk is van a Kádár kori építészet szolid modernizmusának jövőjét firtató projekt ismételt szemrevételezésére: a *Mozgó Világ* jelen száma az emlékezetpolitikával foglalkozik. Nem csak úgy általában, hanem kifejezetten a hazai épített örökség differenciált állapotára, illetve problematikus kezelésére fókuszálva. Látván a régiségek sorsára hivatott kormányzati mechanizmusban a kulturális szempontrendszer tendenciózus elszorvasztását, ami sajnos nem elszigetelt jelenség Európában. A történelem viharaiiban, illetve természeti katasztrófákban megsérült épületek konzerválásával, esetleges kiegészítésével, netán újraépítésével kapcsolatos elveket illetően a szakemberek ugyan 1964-ben egyezsége jutottak, és legfontosabb követelményeiket a Velencei Chartaként elhíresült dokumentumban rögzítették. Csakhogy az erre alapozott gyakorlat az elmúlt évtizedekben felpuhult, különösképp azokban a régiókban, amelyeket a nemzeti identitás szerves részét képező ingatlanjaikban jelentős veszteségek érték a második világháború során. (Gondoljuk csak Varsó vagy Berlin történelmi városmagjának pusztulására.) A rájuk vonatkozó kivételből azonban – nem kevés jele van ennek – mintha a historizmus új trendje bontakozna ki napjainkban, nem kis részben a 3D-s digitális technológia rekonstrukciós bravúrjainak bűvöletében. Erősen vitatható értékű, merő nosztalgiából táplálkozó újraépítésekkel szembesülünk, amelyeknek nem csupán a hitelessége kérdőjelezhető meg. Károsak annyiban is, hogy akarva, nem akarva egyszersmind jelentősen korlátozzák a kortársi építészet lehetőségeit.

5. Még egy fontos oka van a repíznak: ideje pótolnunk a mulasztásunkat. Korábban sem volt vitás számunkra, hogy Kovács Dániel és fiatal csapata pályázatát a rendszerváltás előtti korszak erősen veszélyeztetett építészeti örökségének látványos ritkulása motiválta. Kiállításuk nyomán immár a reakciójukat is ismerhetjük. Nevezetesen: nem kongatnak vészharangot. A múltat lezártnak tekintő csapatban talán csak két kivétel akad: az OKISZ-épületet „szobrászati minőségű alkotásként” öröknek mondó észti team, a b210, illetve a Déli pályaudvar értékeit egypéldányos „művészkönyvben” megőrizve tovább menekítő magyar csoport, a Paradigma Ariadne. De még ők sem apellálnak a Velencei Chartára. Az Othernity tagjai a jövő szuverén formálóiként az általuk kiválasztott épületeknek nem is annyira az „újra tervezésére”, mint inkább „újra kondicionálásukra” törekedtek. „Filozofikus, elméleti síkon indokolt és gyakorlati, a mindennapi használatban gyökerező válaszokat egyaránt várunk” – fogalmaztak deklarációjukban, tág teret adva a feladatok értelmezésének. Mint-hogy a fentiek szellemében készült tervek betekintésétől annak idején udvariasan, de határozottan elzárkóztak, a kiállításról készült fotók láttán és az eseményről publikált helyszíni beszámolók olvastán most önkritikusan be kell látnom: képzeletem szegényesebbnek bizonyult, mint amit a teljesítményeik mutatnak. Tavalyi írásom utolsó mondata így hangzik: „Noha minden feltétel adott ahhoz, hogy hasznosítható javaslatok is szülessenek, bármilyen eredménnyel zárul majd

a kiállítás, az már bizonyos: ez lesz a mi Velencei Chartánk.” Csakhogy a magyar pavilonban nyoma sincs konkrét terveknek és/vagy új műemlékvédelmi regulának. A rendezvény két nagy egységből áll. A LABOR a szóban forgó épületeket (régie és mai állapotukat) fotókon, illetve más dokumentumokon mutatja be a közönségnek. A SHOWROOM pedig ezek kortárs reflexióiként autonóm plasztikákat vagy installációkat (a katalógus által „műtárgy”-nak nevezett) *objekt*eket tár elénk. Felhőmintás textillel mint molinóval letakart nyúlánk hasábot (OTP-toronyház), lépcsőszerű tribünféleliséget (a Trafóházat burkoló) piros téglából kirakva vagy éppen szürke betonidomok barikádszerű halmazát (OKISZ-székház), de hadd ne folytassam az épületek ihlette képzőművészeti parafrázisok pusztá látványának körvonalazását. A múlt rekonstrukciójának megítélésében az építészettörténet az illetékes, a műkritikai penzumot pedig – ahogy az tisztességes – meghagyom azoknak a kollégáimnak, akik a műveket helyszínen és eredetiben láthatták.

6. Végül, de nem utolsósorban: a velencei projekt újratárgyalását követeli a katalógus is. A tizenöt íves kötet valójában szakkönyv: benne egy rangos londoni szakíró (Edwin Heathcote, a *The Financial Times* kritikusa) és egy Zürichbe szakadt neves hazánkfi (az építészettörténész Moravánszky Ákos) tekinti át gazdag képanyag kíséretében a magyar építészet modernista trendjeit. A két tanulmány között kaptak helyet a kiállítás résztvevőinek írásai: így a tervezőirodák tevékenységének-programjának tárgyszerű

ismertetései, illetve a tizenkét épület jövődó vagy lehetséges sorsára vonatkozó javaslatai, amelyek önmagukon túlmutató jelentőséggel bírnak. Miként az *Építészfórum* Velencéből tudósító munkatársai (Paár Eszter, Winkler Márk) ennek kapcsán írják: „mind a nemzeti pavilonok, mind a központi kiállításon látott installációk jelentős részéről elmondható, hogy vagy nem reflektáltak a *Hogyan fogunk együtt élni?* kérdésre, vagy azt olyan színes-szagos, kaotikus, elvont módon tették, hogy az üzenet nehezen volt értelmezhető.” Szabályt erősítő kivételekként a dán, a japán, a lengyel és a Fülöp-szigeteki pavilon mellett a magyar kollekciónak is a pozitív példák sorában említik. A kiállításra ez a minősítés nem teljesen érvényes, a kiadványnak ez a fejezete azonban igencsak bővelkedik megszívlelendő gondolatokban. Nincs itt terünk arra – értelme sem lenne persze –, hogy mindegyik előterjesztésnek akár csak a lényegét ismertessük. Az épületek leendő tulajdonosainak vagy a jövőjükről intézkedő döntéshozóknak szólnak elsősorban szempontjaikkal; az érdeklődő közvélemény számára csupán néhány tanulsággal példálózna a talán legérdekesebb vagy legbizarrabb ötletek közül. A projekt vezetőjének gyászoló szavai ellenére a közreműködők többsége nem feltétlenül bontásellenes, sokkal inkább megfontolásra int a fel-

vetéseivel. Mi volna, ha az építész által körbekerített Ady művelődési otthon központi blokkjának kiiktatásával nagyvárosi oázist alakítanánk ki a falak között? Ha az újpalotai magasház felhőkarcolókat idéző szép arányait és látványelemeit egy (színes modellként elképzelt) játékban mint kereskedelmi árucikkben örökítenénk tovább? Ha az üres Domus Áruház tágas terében napjaink wellnesskultúráját kiteljesítő klasszikus gőzfürdő rendezkedne be? Vagyis tanuljuk meg a régi munkákat elengedni, ahogy a lengyel csoport (A-A Collective) kisesszéje fogalmaz. Az épületek ugyan – elviekben – az örökkévalóságnak készülnek, a valóságban azonban folyamatosan változnak, mert ez a világ rendje. Vagyis: ne csak élet vagy halál alternatívájában gondolkodjunk. Legalább ennyire bővítésben és átalakításban, együttélésben és újra kondicionálásban, hogy a biennálé, illetve a projekt egymásra utaló hívószavait használjuk, ami egy második vagy harmadik élet lehetőségével kecsegtet. Nevezhetjük akár feltámasztásnak is.

Othernity. Modern örökségünk újra kondicionálása. A 17. Nemzetközi Építészeti Biennálé magyar projektjének katalógusa. Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum. Szerkesztette: **Kovács Dániel**.